

Aika, teknologia ja kulttuuri

Matti Kamppinen

James Gleick: *Faster: The Acceleration of Just About Everything*. Abacus, London 2000. 326 s.

Steward Brand: *The Clock of the Long Now: Time and Responsibility*. Phoenix, London 2000. 190 s.

Anne Ollila: *Aika ja elämä: aikakäsitys 1800-luvun lopussa*. SKS, Helsinki 2000. 164 s.

Iisalmen lahja suomalaiselle kulttuurille eli olutpanimo Olvi mainostaa yhtä lager-oluttaan lauseella "Kiireettä kypsynyt". Yhden keskiolutpullon toki keskivertosuomalainen iästä tai yleiskunnosta riippumatta pystyy kietaisemaan alas muutamassa hetkessä, mutta olut saa lisäarvoa siitä, että se on ajan kanssa valmistettua. Tuotteet, joihin on investoitu aikaa, ovat arvokkaita. 12 vuotta kypsynyt mallasviski on kallis ja sopiva lahja kiireiselle johtajalle, ja antajaakin ilahduttaa, kun voi oman aikansa sijasta antaa tiivistettyä aikaa.

Käsityönä valmistettuja esineitä arvostetaan, koska niiden avulla voi ainakin hetkeksi saada yhteyden siihen todellisuuteen, jossa asiat etenevät hitaasti, oman painonsa mukaan, ilman kiireitä. Äärimmäisenä esimerkkinä on eräs turkulainen liike, joka mainostaa tuotteitaan lauseella "Ajan kanssa tehtyjä" - se myykin vankilassa tehtyjä tavaroita.

Kiireettömyydellä on kysyntää. Kiireettömyys puhuttelee, koska kiireestä ja nopeudesta on tullut länsimaista ihmiselämää hallitseva kulttuurinen normi, jonka kurimuksessa mikään ei säily samana. Kulttuurit, ajat ja paikat eroavat toisistaan sen suhteen, mitä pidetään kiirehämisen arvoisena, mitä kiireenä, ja mitä ylipäänsä ajallisena prosessina. Kulttuurit kertovat jäsenilleen myös sen, minkä aika milloinkin on. Onko nousun vai laskun aika, vai etenemmekö tasaista alustaa pitkin kohti nykyisyyden kaltaista tulevaisuutta? Kulttuurien ideologisimmat osiot kuten uskonnot ottavat kantaa myös siihen kannattaako kiirehtiä ensinkään ja millä perusteella. Historiallisuutta painottavat uskonnot kuten juutalaisuus, kristinuskko ja islam kertovat kannattajilleen, että ajalla on merkitystä, koska iäisytemme määräytyy ajallisesta elämästämme käsin. Ajattomuuden kanssa veljeilevät mystiikan suuntaukset näkevät muuttuvan maailman vain harhaisena lumeena, josta ei ole juuri muuhun kuin sumutukseen.

Kulttuurien ajatuksellisen sisällön lisäksi kulttuurin aineellinen osa, teknologia, tarjoaa välineitä ajan mittaamiseen ja hallintaan. Kellot, koneet ja instituutiot ovat ajallisen jäsentämisen työkaluja.

Etnokronografian kannalta katsottuna kulttuurin voi sanoa koostuvan välineistä, joilla aikaa jäsennetään ja joilla hallitaan tapahtumien ajallista esiintymistä. Nämä välineet ovat paitsi aineellisia esineitä kuten lannoitteita ja mikroaaltouuneja, myös ajatuksellisia työkaluja kuten teorioita, maailmankatsomuksia, sosiaalisia instituutioita ja käyttäytymisen kaavoja.

Lannoitteethan vaikuttavat vinosti siihen, milloin sato on korjuukelpoista ja millaisia määriä saadaan nostettua, ja mikroaaltouuni lyhentää aterioiden lämmitysaikaa ja jos tyytyväisyyttä vaatimattomaan ateriaan, myös aterian valmistusaikaa. Ajatuksen työvälineet kuten teorit ja maailmankatsomukset nopeuttavat ongelmanratkaisua ja todellisuuden käsitteellistämistä, ja erilaiset instituutiot säätelevät aikuiseksi vartumista, lukutaidon oppimista ja elämän ehtoota.

Myös niinkin ensi näkemältä yksinkertaiset toiminnan kaavat kuten kyläilyn ja tervehtimisen kaavat muokkaavat ajankäyttöämme. Ennen kyläiltiin useammin ja pitempään, nykyään kyläily laitetaan samaan Blitzkrieg-formaattiin kuin muukin elämä. Yllätysvieraat, jotka ilmoittavat jäävänsä yöksi tai kahdeksi, ovat nykykulttuurissamme harvinainen mutta sitäkin tuhoisampi ilmiö. Nykyajan kiireinen ihminen romahtaa moisesesta asioiden käänteestä ja todennäköisesti hakeutuu kuntoutukseen. Meidän terapeuttinen kulttuurimme tarjoaa maksusta välineitä myös siihen, että toipuu moisesesta. *Arkielämän hallinta* - ja *lhana elämä ilman sukulaisia* - kursseilla voi valmistautua myös näihin aikataulumuutoksiin.

Teknologia eli siis ne aineelliset ja henkiset välineet, joiden

avulla ihmiset ovat maailmassa, toimii kahdella tavalla jäsentäessään suhdettamme aikaa. Yhtäältä teknologia vapauttaa meitä biologisista ja fyysikaalisista rytmeistä. Toisaalta teknologia luo ajallisia rakenteita, jotka sykkivät omaan tahtiinsa ja joiden rytmeihin ihmisen on itseään ja muuta luontoa sopeutettava.

Teknologia ihmisen vapauttajana

Teknologia on vapauttaja, ja joidenkin mielestä varsinainen vapahtaja, joka suojaa meitä fyysikaalisen ja biologisen maailman sokeilta prosesseilta. Jo luolassa asuminen oli teknologinen keksintö, jonka avulla suojauduttiin sellaisilta luonnon ajallisilta ilmiöiltä kuten sadekuuroilta ja koviilta tuulenpuuskiilta. Luolassa asuminen tarjosi mahdollisuuden altistua sateelle harkinnanvaraisesti esimerkiksi silloin, kun oli syytä mennä ulos hankkimaan lisää ravintoa. Tulenteke oli toinen merkittävä innovaatio, koska tulen avulla luotiin tukikohta, jonka lämpötilan vaihtelut eivät olleet suoraan yksiyhteen vastaavuudessa ympäristön lämpötilavaihteluiden kanssa. Asumusten ja ravinnonhankintatekniikoiden parantuessa tuli mahdolliseksi levittäytyä sellaisille alueille, joissa ei muutoin voisi ympärivuotisesti asua, kuten esimerkiksi Suomeen. Jälleen yksi vapausaste enemmän, mahdollisuus toimia ajassa ilman että fyysikaaliset ja biologiset rytmit määräsivät yksiselitteisesti sen mitä tehdään ja milloin.

Lääkintätaitojen ja ruuan säilömistekniikoiden kehitys on niin ikään ollut ihmislajin kannalta suurta temporaalisen eli ajallisen vapautumisen marssia. Kivun lääkintä viinin tai viinan avulla tarkoitti ajallisen tarkastelun kannalta sitä, että potilas turutettiin siksi aikaa, kunhan kivun lähteenä olleet muutokset tasaantuvat. Tulehduksissa tämä ei tietty ole kovin hyvä konsti, mutta saihan potilas juopotella hoidon aikana, mikä ei nykyään ole ensinkään sallittua. Ruuan säilöminen kuivaamalla, hapattamalla tai jäähdyttämällä sai aikaan sen, että kaikkien ei tarvinnut koko aikaa murehtia sitä, mistä seuraava suupala saadaan, vaan osa ihmisistä saattoi omistautua vaikkapa metallurgian, astronomian tai kartografian opiskeluun. Näiden alojen kehittyminen toi muassaan lisää teknisiä välineitä, joilla luonnon rytmeistä vapauduttiin.

Matkustaminen on yksi elämänaalue, jossa luonnon rytmeistä vapautuminen on vienyt meidät sopimuksenvaraisten aikataulujen alaisuuteen. Kävellessä ja eläinpeleillä liikuttaessa, kehoilla teillä, lyhyetkin matkat veivät päiväkausia, eikä eri kaupunkien tarvinnut edes olla samassa ajassa. Vasta rautatieverkoston tulo toi jaetun ajan Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Amerikoissa oli aina 1800-luvun lopulle saakka koko joukko paikallisia aikoja, kun maata ei oltu jaettu aikavyöhykkeisiin. Paikalliset ajat kiinnitettiin auringon lakipisteeseen eli zenittiin, joka ymmärrettävästi oli eri aikoina tarjolla eri paikoissa. Rautatieyhtiöiden vaatimusta aikavyöhykkeistä ja sopimuksenvaraisista keskipäivistä ei hyväksytty mukinoina. 1800-luvun Yhdysvalloissa tavallinen pulliainen piti aikaa jumalan säätämänä järjestyksenä, joka ilmeni yksiselitteisesti muun muassa siinä, milloin aurinko on lakipisteessään. Oli jumalan ja luonnon järjestyksen vastaista mennä vääristämään tätä järjestystä keinokeinoilla sopimuksilla. Mutta piankos tämä unohtui, ja yhteisestä aikataulusta tuli modernin elämän perusta.

Prosessien manipulointi

Teknologia on siis antanut avaimet prosessien manipulointiin. Samalla teknologia on luonut järjestelmiä, joilla oma sykkeensä, ja jotka hallitsevat rautaisella otteellaan ihmiselämää. Rautateiden aikataulut ovat yksi esimerkki.

Maanviljely on toinen esimerkki biologisten prosessien manipuloinnista. Maanviljelyssä ei ole aikoihin vain odotettu, että soveliaat syömäkelpoiset kasvit tulevat kohdalle, vaan on aktiivisesti puututtu siihen mitä kasvaa ja missäkin. Lannoitteita ja hyönteismyrkkyjä käyttämällä pyritään vaikuttamaan siihen, kuinka paljon satoa saadaan ja mihin aikaan vuodesta.

Kasvien geneettinen manipulointi on askel intensiivisempään suuntaan - ei tyydytä muokkaamaan kasvien ulkoisia olosuhteita, vaan muutetaan itse kasvin rakennus- ja toimintakoodia tavalla, joka palvelee ihmisten intressejä. Näin saadaan nopeakasvuisia, suurisatoisia, herbivoreille

resistenttejä lajikkeita, jotka sopivat paremmin aikatauluhiimme kuin perinteiset viljelykasvit.

Ihminen itse on ollut mitä vimmatuimman manipuloinnin kohde hankin. Terveyden ylläpito on tähännyt pitkään ja toimintakykyiseen elämään, ikuiseen nuoruuteen, jonka kukinnan jatkuessa pitkälle yli kuuden-, seitsemän-, kahdeksan- ja yhdeksänkymmenen ikävuoden mikään ei ole poissuljettua: saa lumilautailua, tanssia, opiskella, bailata ja oksentaa ruotsinlaivoilla, lemmiskellä ja muutoinkin elää aistien valtakunnassa.

Lisääntymisestä on tullut yksi ajallisen restrukturoinnin keskeisiä kohteita. Ehkäisymenetelmät, keinohedelmöitys ja ihmisalkioiden siirtely paikasta toiseen takaavat sen, että tulevaisuudessa lähes kaikki varakkaat saavat jälkeläisiä silloin kuin haluavat.

Biologisten prosessien lisäksi manipuloimme sosiaalisia prosesseja teknologian avulla. Laskujen maksu ja muu pankissa asiointi, joka siis jo sellaisenaan on teknologinen innovaatio, on joutunut toisen teknologisen innovaation pyörteisiin. Tietotekniikan käyttöönoton, erityisesti tietoverkkojen myötä, laskun voi maksaa itselleen sopivana ajankohtana. Tietoa sijoitusvaihtoehdoista saa verkosta mihin vuorokauden aikaan tahansa, ja pankeissa käyvä väki on muuttunut varsin yksipuolisesti vanhemmaksi väeksi tai niiksi, jotka neuvottelevat isoista lainoista.

Tietoyhteiskuntakehityksen riskit

Tietotekniikan käyttöönotto pankeissa on vain yksi pieni siivu suuressa makkarassa, jota tietoyhteiskuntakehitykseksi kutsutaan. Puhutaan tietointensiivisyyden voimistumisesta muun muassa kuntien organisaatioissa ja kuntien yhteyksissä kuntalaisiin. Tämä kehitys ei tuo tullessaan pelkkiä hyviä asioita. Kehityksen riskimaisemassa on ainakin kolme keskeistä uhkaa: (1) murrosajan hallinnan vaikeudet, (2) tietoteknisten järjestelmien epävakaus ja romahdusten ennakkoinnin vaikeus, sekä (3) tietotekniikan kritiikin käyttöönotto aloilla, joissa se ei ole järkevää tai edes kustannustehokasta.

Tietotekniikan käyttöönotto yhteiskunnan eri alueilla mullistaa päivittäistä asioiden hoitoa, yhteiskuntaan liittymistä, tuotantoelämää ja kulttuuria. Näissä muutoksissa osa kansalaisista jää työttömiksi, taidoiltaan ja ajatuksiltaan vanhentuneiksi, vaille keinoja kuuluu suomalaiseen yhteiskuntaan. Työn muuttuminen pätkittäiseksi ja perinteisten teollisuudenalojen hiipuminen on tehnyt työuran luomisen hankalaksi niille, jotka varttuivat uskomaan, että halukkaalle aina löytyy kunnon töitä, joilla voi perheensä elättää ja ansaita ihmisarvon suomalaisessa yhteiskunnassa. Kunnon töitä, ei siis siivoamista, puhelinmyyntiä tai hampurilaisten paistamista, joita on tarjolla enemmän kuin kylliksi. Yksittäistä ihmistä ei lohduta, että hänen kohtalonsa edustaa murrosajalle tyypillisiä kasvukipuja. Suomessa työn arvostaminen on pysynyt kovassa kurssissa huolimatta työelämän ja tuotantotalouden muutoksista, ja tämä ristiiriita kulttuurisen eetoksen ja tuotantoelämän välillä näkyy epätoivoisina ihmiskohtaloina.

Toinen uhkakuva liittyy itse tietoteknisten järjestelmien luotettavuuteen ja haavoittuvuuteen. Vaikka pankkiasiat ja äänestäminen hoituvatkin helposti silloin kun järjestelmät toimivat, tietointensiiviset järjestelmät ovat kaatuessaan katastrofaalisia. Tietoverkot ovat alttiita paitsi tarkoitukselliselle hakkeroinnille, myös omien rakenteidensa epävakauksille. Esimerkiksi pankkien, tutkimuslaitosten, vakuutusyhtiöiden ja kuntien tietotekniset ratkaisut tehdään vähä vähältä, ja järjestelmät rakennetaan kerros kerrokselta, koska vanhojen järjestelmien kertakaikkiseen purkamiseen ja uuden rakentamiseen ei yleensä ole varaa. Näin syntyy järjestelmiä, joissa on keskenään huonosti kommunikoivia osia, ja joiden vanhimmista kerrostumista ei juuri kellään ole ymmärrystä. Toisinaan tämä tilanne johtaa vanhoilla formaateilla tallennettujen tietojen katoamiseen, toisinaan koko järjestelmän epävakauteen.

Kolmas uhkakuva on jo todellisuutta: toimintoja muutetaan tietotekniikkaintensiiviseksi ilman, että pysähdytään miettimään onko muutoksissa järkeä. Taustalla on länsimaisen kulttuurin luja usko tekniikan siunauksellisiin vaikutuksiin, ja siihen että korkean teknologian avulla kehitymme ja tulemme paremmiksi. Jos keskimääräiseen kunnantaloon tai yliopistoon tulee

esittelijä, joka tarjoaa automaattista ovenavauslaitetta tai uusia tietokoneita, uusista ohjelmista puhumattakaan, hänen tarjouksensa otetaan yleensä vakavasti. Vielä parempi sauma on esittelijällä, joka tarjoaa tietoteknisiä ratkaisuja sairaaloihin ja vanhainkoteihin: kulunvalvontaa, potilasrekisteriohjelmaa, hälytyslaitteita jotka aktivoituvat kun vanhus kaatuu. Monet näistä toiminnoista onnistuisivat paremmin perinteisillä menetelmillä: manuaalisesti ja ihmisten tekeminä. Paremmuus tarkoittaa tässä kahta asiaa. Yhtäältä asiakas on tyytyväisempi saadessaan palvelua oikealta ihmiseltä, kuten esimerkiksi sairaalassa tai vanhainkodissa, toisaalta ihmisten palkkaaminen näihin tehtäviin voi myös olla kustannustehokasta. Ohjelmat ja muut tekniset ratkaisut vanhenevat ja niiden käyttöön ja valvontaan täytyy kouluttaa ihmisiä. Eli kuten Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen pitkäaikaisella johtajalla Pentti Malaskalla oli tapana sanoa, tiedon pakkaaminen läskiin on vielä varsin halpaa. Tietotekniikka sokaisee helposti niin perusteellisesti, ettei edes alkeellinen kustannusten ja hyötyjen laskeminen onnistu.

Koulupakkoa iästä riippumatta

Koulunkäynti ja aikuiseksi varttuminen on sekin sosiaalinen prosessi, jota rytmitetään erilaisten teknologisten keksintöjen avulla. Neuvoa, päivähoito, esikoulu ja varsinainen koulu lukujärjestyksineen pitävät huolen siitä, että kansalaiset varttuvat pääsääntöisesti saman jaetun aikataulun mukaisesti. Aikuisien taitojen omaksumista voidaan kiihdyttää, kuten esikoulujen käyttöönotossa on tehty: lapset eivät enää saa olla möllöttää ja pelkästään leikkiä, vaan he voivat oppia jo ennen varsinaista koulua monenlaisia taitoja, joista on kuuleman mukaan hyötyä koulussa ja myöhäisemmässä elämässä. Esikoulu jos mikä tosin puhuu sen puolesta, että kasvatustiede on salaliitossa ihmiskuntaa vastaan. Vastaavasti aikuiskasvatus ja ikääntyvien yliopistot ovat luonnollista jatkoa tälle idealle: ihmiselämässä ei ole tyveniä suvantokohtia, jolloin saisi pohtia näkemäänsä ja kokemaansa, vaan kaikki laitetaan vinosti ja joukolla oppimaan uusia taitoja. Aikuiskasvatuksessa on jotakin ensi näkemältä vastenmielistä, sillä eihän aikuisia tarvitse kasvattaa. Esikoulut ja ikääntyvien yliopistot kertovat siitä, miten sosiaalisten prosessien temporaalisuutta eli ajallisuutta käsitellään. Oppiminen alkaa varhain ja päättyy vasta kun ihminen on letkuissa.

Opinahjut ovat nekin piakkoin kaikki tietoverkoissa, joista kansalaiset voivat viisauden palasia itselleen napostella. Unelma oppimisesta, joka läpäisee koko elämän, on sukua vanhalle länsimaiselle ihanteelle ihmisen täydellistymisestä: teknologian avulla ihmisestä tulee parempi ihminen. Ihminen jalostuu, henkistyy ja muuttuu enkelten kaltaiseksi intelligentiksi substanssiksi, jollaisesta monissa tieteisfantasioissa on unelmoitu.

Nopeammin

Verkko-opetuksen, verkko-pankkiasioinnin ja muiden tietointensiivisten innovaatioiden yksi avainajatus on temporaalinen optimointi eli se, ettei jää turhaa luppoaikaa vaan kaikki pienimmätkin ajanjaksot voidaan käyttää hyödyksi. Kyse on ajan säästämisestä, siis siitä, että asiat tehdään nopeammin. Tiedekirjailija James Gleick kuvaa kirjassaan *Faster: The Acceleration of Just About Everything* nopeutumisen ja nopeuttamisen hallitsevaa asemaa kulttuurisena normina. Nopeudesta on tullut hyve, johon pyrkimistä ei tarvitse erikseen perustella. Jos astianpesukone on 20 % nopeampi kuin edeltävä malli, on tämä jo sellaisenaan hyvä asia. Videonauhuri, jossa on turboahdettu pikakelaus, on mielestämme parempi kuin se onnettoman hidas ja vanha kapistus. Mutta luppoaikaa ei synny, vaikka ajansäästölaitteita on läjäpäin.

Tietokoneohjelmien kohdalla odottaminen on todella tuskallista, kuten kaikki tiedämme. Kovalevyjen ja prosessorien parantuessa eli niiden nopeuden kasvaessa, entistä monimutkaisemmat ohjelmat syövät näin syntyvät pelivaran, ja jälleen päädymme odottamaan, että Windowsin tiimalasi tai verkkoyhteyden "Loading" tunnus tekevät työnsä loppuun. Vaikka prosessit nopeutuvat, emme saa aikaa säästöön eikä meille varsinkaan jää luppoaikaa, sillä alati monimutkaistava teknologia täyttää saman tien ne ajalliset aukot, joita voisi

syntyä. Paristot ovat toinen esimerkki. Sellaisinaan ne säästävät aikaa ja antavat vapauksia, mutta kun niitä ryhdytään lataamaan, tyhjentämään, monitoroimaan ja vahtimaan yliilatautumiselta, niiden kanssa tuhraantuu enemmän aikaa kuin mitä niiden avulla voi säästää.

Ajankäyttöä koskevat tutkimukset antavat muutoinkin hauskoja tuloksia. Mikroaaltouuni, jota on surutta pidetty yhtenä merkittävimpana ajansäästölaitteena, säästää aikaa noin neljä minuuttia vuorokaudessa, ja tuloksena on huonoa ruokaa. Saman verran eli neljä minuuttia vuorokaudessa amerikkalaiset investoivat lemmentleikkeitä ja erilaisten lomakkeiden täyttämiseen.

Toinen hupaisa löydös on työajan raportointia koskevat ristiriitaisuudet. Kun ihmisiltä on lomakekyselyissä tiedusteltu, kuinka monta tuntia he keskimäärin työskentelevät päivittäin, vastauksina on sankarillisia suorituksia, joista kaikki ylittävät reippaasti 40 tunnin viikkoannoksen. Kun samassa lomakkeessa on kysely muita ajankäyttötapoja kuten lepoa, harrastuksia ja seurustelua, on saatu päivittäisiä tuntimääriä, jotka ylittävät vuorokauden 24 tuntia. Ihmiset pääsääntöisesti lioittelevat omaa työpanostaan, kuten on saatu selville tarkemmin dokumentoiduissa etnografisissa tutkimuksissa. Aika kultaa muistot, ja lomakkeissa raportoitu menneisyys kertoo poliittisesti korrektista työviikosta. Työn tekeminen on arvokasta, ja kiire on niin ikään hyvän ihmisen tuntomerkki. Gleickin mukaan nopeampia vekkottimia myydään juuri sillä oletuksella, että niitä tarvitsevat meistä ne, joilla on vähiten aikaa, eli meistä parhaimmat. Johtavissa asemassa olevat avioparit tarvitsevat ratkaisuja, joilla aikaa säästetään. Gleick luettelee koko joukon erilaisia ajansäästökeinoja, muun muassa yhden minuutin iltasadut kiireisille vanhemmille, tai nopean seksin opas näille samoille. Ajankäyttötutkimukset kertovat toisenlaisesta todellisuudesta. Kiirettä on etupäässä sen vuoksi, että pitää olla kiire. Varsinaisia ajankäyttömuutoksia on vapaa-ajan harrastuksissa ja nukkumisessa: ihmiset katsovat enemmän televisiota kuin aikaisemmin ja nukkuvat liian vähän. Vähemmästäkin väki palaa loppuun ja tarvitsee ajankäytön oppaita.

Gleick kiinnittää huomion myös "ajan säästämisen" käsitteelliseen hataruuteen. Jos astianpesukone pesee astiat nopeammin, sen sanotaan säästävän aikaa. Mitä aikaa moinen laite tuottaa? Se tuottaa aikaa, jolloin astiat ovat puhtaita ja valmiita käyttöön. Yhden minuutin iltasatu tuottaa minuutin investoinnilla aikuisella aikaa tehdä mitä lystää. Nopea junayhteys tuottaa niin ikään aikaa tehdä mitä tahansa. Entä jos valitset hitaamman junayhteyden voidaksesi lukea rauhassa pitempään, olisiko nopea yhteys säästänyt aikaasi? Kaikki riippuu siitä mitä haluaa tehdä. Ajan säästämisen sijasta pitäisi ajatella, että yhtäältä meillä on aikaa jonka voimme täyttää erilaisilla toiminnoilla ja toisaalta toimintamme tuottaa aikaa. Me olemme kirjaimellisesti aikakoneita, jotka tuottavat tapahtumien temporaalisen järjestyksen. Me luomme myös muita järjestyksiä, muun muassa niitä joissa asiat asettuvat tärkeysjärjestykseen. Preferenssien ja temporaalisen järjestyksen yhteensovittamisella itse kukin pääsee jo melko pitkälle ilman ensimmäistäkään ajankäytön ja -säästämisen opasta.

Hitaasti

Kulttuurin evolutiiviseen dynamiikkaan kuuluu piirre, että erilaiset ajatukset ja muut ratkaisut saavat vastavoimia. Nopeutta arvostava kulttuurimme on saanut monet pohtimaan hitautta, tässä-ja-nyt-olemisen sijaan pitkiä ajanjaksoja. Tieteilijöistä toki biologit, geologit ja kosmologit joutuvat jo työnsäkin puolesta käsittelemään ajanjaksoja, joihin suhteutettuina uudet nopeammat kännykkänäytöt ovat ajallisesti niin vähäisiä, ettei niitä edes noteerata. Hieman samaan tapaan kuten Suomen viisimiljoonainen kansa mahtuu Kiinan väestönlaskennan virhemarginaaliin. Biologisten, geologisten ja kosmologisten rytmien löytyminen oli aikoinaan ja on edelleen hirvittävä ihmissymmärrykselle. Maapallo ja kosmos tikittävät osin niin hitaasti, ettei siinä esiintyviä muutoksia ymmärrä muutoksiksi pelkän arkiajattelun avulla. On tarvittu biologista, geologista ja kosmologista teoretisointia jotta syvä aika ja siinä hitaasti etenevät muutokset on saatu näkyviin.

Myöhäismodernin ajan kiihkeä tempo ja ajallemme tyypillinen laajennettu nykyhetki, jossa menneisyys ja tulevaisuus kutistuvat maksimaalisen nykyhetken osiksi, saa helposti ajattelemaan,

ettei kulttuurilla ole ajallista ulottuvaisuutta. Irtaantuminen ajasta ja paikasta, jota on pidetty myöhäismodernin aikakauden yhtenä keskeisenä tuntomerkinä, saavutuksen ja ylpeydenaiheena, on tuottanut irrallisia ihmisiä, jotka eivät ankkuroidu reaaliin prosesseihin tai yhteisöihin. Menneisyyden ja tulevaisuuden katoaminen hapertavat myös vastuuntuntoa. Koska meidän jälkeemme ei tule mitään, ei myöskään ole vastuuta tulevista sukupolvista.

Biologi Steward Brandin kirja *The Clock of the Long Now: Time and Responsibility* haluaa herätellä ajattelemaan toisin. Yhdessä muutaman tieteilijän ja taiteilijan kanssa hän on perustanut Pitkän Nykyhetken Säätiön, jonka tarkoituksena on, paitsi rakentaa erikoislaatuinen kello, myös levittää aikatietoisuuden ilosanomaa. Säätiössä ovat jäseninä muun muassa äänitaiteilija Brian Eno, tekoälytutkija Daniel Hillis ja tulevaisuudentutkija Paul Saffo. Steward Brand tunnetaan erityisesti teoksistaan *The Whole World Catalog* ja *The Media Lab*.

Kello, joka valmistuttuaan on muutaman kymmenen metrin korkuinen, näyttää mekaanisen koneiston avulla vuosituhannen, vuosiluvun, auringon sijainnin, kuun vaiheet, kuun ja auringon nousun ja laskun, sekä nähtävillä olevan tähtitaivaan keskeiset konstellaatiot. Kellon näyttö riittää noin kahdeksitoistatuhanneksi vuodeksi, ja ideana on se, että kapistus toimisi tästä meidän ajastamme käsin laskien saman verran eteenpäin, kuin mitä korkeakulttuuria on ollut ennen meitä. Kelloa töytyy ihmisten huoltaa ja vetää, ja sen avulla on tarkoitus havahduttaa ihmisiä ajattelemaan pitkien ajanjaksojen avulla, ottamaan vastuuta tulevaisuudesta ja nykyisyydestä, ymmärtämään sitä, että ihmiskunnan sivistyksen ja kulttuurin tarpeet ovat tuhansien vuosien mittaisia, eivät laskettavissa sen mukaan, milloin hallitus, muoti tai ajan hermolla pysyminen vaihtuvat. Kello tuo esille myös sen seikan, miten yhä useampi tieteellinen tutkimus on lyhytaikaisiin ilmiöihin sidottua - nopeutta arvostava kulttuurimme ei jaksa sitoutua pitkäaikaisiin projekteihin edes tieteessä, vaan Blitzkrieg-tunnelma vallitsee myös siellä. Kulttuurihistorioitsijat eivät ulota tutkimuksiaan enää 1800-lukua kauemmaksi, eikä keskimääräisessä luonnontieteellisessä projektissa kerätä aineistoa kuin sen verran, mitä ehtii rahoittajan myöntämän kolmen vuoden hankkeen aikana myös analysoida ja julkaisuiksi kirjoittaa.

Kymmenen tuhannen vuoden kello rohkaisee näkemään kauemmas. Pitkän ajan perspektiivi syntyy, kun ihmiset ymmärtävät asioiden välisiä yhteyksiä, ja näkevät ettei maailma lopu heidän omaan kuolemaansa, vaan se mitä he tekevät vaikuttaa tuleviin sukupolviin. Poliitikassa ajallinen horisontti ulottuu viiden vuoden päähän, mutta se on vain yksi kahdestuhannesosa kymmenestä tuhannesta vuodesta.

Kellon yhteyteen rakennettava kirjasto olisi sekä erikoislaatuinen. Kirjaston sanoma ihmiskunnalle olisi:

"Älä pelkää, sillä kaikki mitä tarvitsee muistaa on kerätty ja järjestetty, poissa jaloista mutta helposti saatavilla. Voit tehdä keksintöjä minkä ehdit, mutta jos päädyt umpikujaan, aina voit palata samaa tietä takaisin, ja katsoa, miten edeltävät sukupolvet ovat ongelmia ratkoneet." (Brand 1999, 94).

Pitkän nykyhetken kello käy hitaasti.

Hiljaiseloa ja käsitteellisiä sekaannuksia Joensuussa

Steward Brand kertoo kirjassaan seuraavan tapauksen. MIT:n tekoälylaboratorian perustajan Marvin Minskyn muistiinpanot ja kirjeet 1950-luvulta eivät ole enää luettavissa, koska kirjoituslaitteena käytetyn PDP-10 -koneen tiedostot laitettiin magneettinauhalle, joita ei enää voi lukea. Galileon kirjeenvaihto 1590-luvulta on sen sijaan säilynyt. Kulttuurihistorioitsija Anne Ollilan kirja *Aika ja elämä: aikakäsitys 1800-luvun lopussa* käsittelee puolestaan yksityiskohtaisesti 1800- ja 1900-lukujen taitteessa eläneen joensuulaisen Hällströmin perheen arkielämää ja ajankäyttöä heidän kirjeenvaihtonsa perusteella. Kirjeenvaihdosta selviää muun muassa se, millaisia pullia he paistoivat ja mitä seuraleikkejä leikkivät iltaisin. Mitä mahtaa tuleville tutkijoille jäädä sähköposteista, tekstiviesteistä ja puheluista? Ajan tasalla pysyminen tuhoaa paitsi menneisyyden, myös nykyisyyden ja tulevaisuuden. Olisimme hukassa ilman

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käynnistämiä perinteenkeruuprojekteja.

Anne Ollilan tutkimus on mainio esimerkki arkipäivän historian pikkutarkasta kuvailusta ja analyysistä, joka sellaisenaan on varsin valaisevaa luettavaa. Ollilan tarkastelutapa eroaa paikoin edukseen niistä raskaasti teoretisoiduista ajan sosiologioista, joita saa lukea Barbara Adamin nimeen vannovasta *Time & Society* -aikakausjulkaisusta, joskin Ollilan teoreettinen keveys on toisinaan vähällä koitua kohtaloksi.

Joensuulaisen Hällströmin perheen ominaisuudet ja omituisuudet tulevat hyvin tarjolle, ja kirjoittaja jaksaa lähes jokaisen teeman kohdalla kysyä, miten se jäsentyy ajallisen tarkastelun kautta. Laivaliikenteen merkitys Joensuun vuotuiselle syklille, tuberkuloosiparantolan ajat seisauttava vaikutus potilaan ja hänen läheistensä elämään, sekä kristinuskon lupaus ikuisesta onnelasta asettuvat mielenkiintoisiin ja systemaattisiin yhteyksiin.

Kirjan parasta antia ovat kuvaukset menneestä elämästä. Paikoin häiritsee kirjoittajan teoreettisen välineistön hataruus ja ristiriitaisuus. Ollila kertoo tulkitsevansa ajan "monikerroksisuutta", jossa eri aikatasot limittyvät suhteessa toisiinsa. Tämä lähestymistapa asetetaan vastakkain kronologisen lähestymistavan kanssa, mutta ei kai siinä että eri systeemit (yksilöt, perheet, joensuulaiset perheet, rautatiet, valtiolliset laitokset) käyvät eri tahtiin ole mitään kronologian vastaista. Ollilan omintakeisena tarjoilema näkökulma tarkoittanee suomeksi sanottuna vain sitä, että kronologiassa on useita eritahtisia prosesseja. Auktoriteettina siteerattu Fernand Braudelkin väittää, että "menneisyys on yhdistelmä struktuureja, joilla kullakin on oma aikansa ja oma kestoensa." Kronologiahan on sananmukaisesti oppi ajasta, eli näkemys niistä miten tapahtumat ovat ajallisesti järjestyneet. Toki kronologiamme voi sisältää useita erilaisia prosesseja. Jopa Ollilan oma luonnehdinta kronologialle puoltaa tätä näkemystä: kronologisen näkemyksen mukaan "historioitsijan tehtävä on asettaa tapahtumat aikajärjestykseen." (s. 9). Tätä samaahan Ollilakin on tekemässä, vaikka kuvaileekin arkisia tapahtumia ja suhteuttaa niiden rytmää julkisen ja valtiollisen sfäärin prosesseihin. Uskomatonta millaista sotkua saadaan aikaan, kun käsitteet ja analyysi eivät pysy hallussa.

Omituisten erottelujen kokoelmaan kuuluu myös Ollilan kolmijako syklistä, subjektiivisen ja lineaarisen ajan välillä (s. 11), joista lineaarinen aika olisi vastakkainen kahdelle ensimmäiselle. Eikö voi olla subjektiivista lineaarista aikaa, jonka varassa esimerkiksi kilpajuoksija ja yliassistentti koittaa saavuttaa päämäärän ennen kuin on liian myöhäistä? Huomattavasti hyödyllisempää olisi erotella kulttuurisissa aikakäsityksissä ainakin kuudenlaisia komponentteja: syklistä ja lineaarisia, relativisia ja absoluuttisia, ja viimeiseksi subjektiivisia ja objektiivisia. Esimerkiksi Hällströmin perhe-elämässä toteutuivat kaikki. Vuotuinen sykli kalendaarisine juhlineen ja hilloamisineen on syklistä aikaa, kristinuskon lopun aikojen odotus on lineaarista aikaa. Kun rouva Hällström paistaa pullia tai kasvattaa lapsia, hän noudattaa relativista aikaa, jonka mukaan asiat tapahtuvat sitten kun ne ovat kypsiä. Kun hänen miehensä kiiruhtaa pitämään vastaanottoa sairaalaan, tämä noudattaa absoluuttista aikaa, jossa asioiden oikea-aikaisuutta arvioidaan niistä riippumattoman aikataulun avulla. Ja lopuksi, kustakin ajallisesta prosessista on olemassa lukuisia subjektiivisia tulkintoja ja ainakin yksi objektiivinen versio, joka tosin voi olla ihmisten ulottumattomissa. Sekaannusten seurauksena lineaarista aikaa esitellessään (s. 33) Ollila tuleekin kertoneeksi enemmän absoluuttisesta ajasta. Lineaarille ajalle on tunnusomaista prosessien alku ja loppu sekä tapahtumien sijoittuminen janelle. Kellot ja aikataulut, joita alkoi 1800-luvun loppupuolen Joensuussa olla tarjolla, konstituoivat absoluuttista aikaa, aikaa sellaisena entiteettinä joka on ihmisistä ja heidän teoistaan riippumatonta.

Julia Hällströmin matkakirje äidilleen kesäkuulta 1893 (s. 82) on Ollilan mukaan paraatiesimerkki kronologian konventioiden rikkomisesta ja useiden aikatasojen käytöstä. Ehkei nyt sentään. Kirjeessä kerrotaan, miten erilaiset tapahtumat asettuivat keskinäisiin suhteisiin. Junan lähtiessä Mikkelistä oli narsissien tuoksi tuonut hänen mieleensä muistoja, jotka liittyivät menneisiin tapahtumiin. Kirjeen kirjoittamisen ankkuroiden ajallisesta positiosta käsin Julia muistelee ja ennakoii erilaisia tapahtumia, jotka kaikki asettuvat loogisesti ja kronologisesti omille paikoilleen. Julian kirje tarjoilee maailman ajallisesti järjestyneesti, ja taas historioitsija näkee omituisuuksia siellä missä on pelkkää järjen logiikkaa. Jos Julia olisi väittänyt narsissien tuoksen tuoneen hänelle muistoja menneisyydestä ennen kuin hän olisi haistanut narsisseja, niin

jo vain voisimme juhlia "erilaisten aikatasojen" löytämistä.

Hällströmien tytär Hilja päätyi keuhkoparantolaan, jossa Ollilan mukaan "aika pysähtyi". Potilaan kohdalla kylläkään aika ei pysähtynyt, niin kauan kun hän oli elossa, vaan aika hidastui sietämättömän verkkaiseksi. Parantolaelämää rytmittävät vähäiset hoitotoimet ja niiden toistuminen päivästä toiseen samanlaisena, yhdistettynä ulkoajattuun vapauden riistoon, saivat aikaan ajan hidastumisen, mutta ei se pysähtymistä. Voi toki olla, että Ollila käyttää ajan pysähtymistä kielikuvana, mutta silloin se menettää systemaattisen mielenkiintonsa. Hiljan kuolemankaan ei voi mielestäni sanoa pysäyttäneen aikaa Hällströmien perheessä. Kuolema tuotti poikkeuksellisen, vaarallisen tilanteen, jonka hallitsemiseksi otettiin käyttöön koko kulttuurin arsenaali: paitsi ajatuksellisia työkaluja kuten kristinuskon näkemys vainajan kuolemanjälkeisistä vaiheista, myös konkreettisia hautajais- ja muistamisrituaaleja, joiden sijoittuminen aikaan ja ajassa eteneminen olivat ensiarvoisen tärkeitä kuolemantapauksen haltuunotossa. Mikään ei pysähtynyt.

Ollilan kirja on ansiokas, vaikka sitä olenkin arvostellut käsitteellisestä tumpuloinnista. Kirja päättyy toteamukseen, ettei tutkitun ajanjakson aikakäsityksiä voi kuvata tyhjentävästi millään yksioikoisella käsitteparilla, esimerkiksi siirtymänä syklisestä lineaariseen aikakäsitykseen, tai uskonnollisesta maalliseen aikakäsitykseen. Totta, mutta lukija jäi odottamaan voimakkaampaa kannanottoa siihen, mistä oikein Joensuussa oli kysymys.

Kirjoittaja on Turun yliopiston uskontotieteen lehtori, Turun Kauppakorkeakoulun Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen tutkimuspäällikkö, ja Helsingin yliopiston kognitiotieteen filosofian dosentti.